Inteligence, péče o duši, lidský kapitál: Pokus o hledání společných témat.

Úvod

Předkládaný text si klade za cíl nalézt společná témata tří na první pohled zdánlivě nesouvisejících konceptů. Má něco společného psychologický koncept inteligence, filozofický koncept péče o duši a ekonomický koncept lidského kapitálu? Text je rozdělen do čtyř částí, z nichž první se zabývá definicí pojmu inteligence, přičemž se věnuje vývoji pojetí inteligence z psychologického pohledu, druhá část se zabývá pojetím péče o duši u Platona a J. Patočky a třetí část je věnována pojetí lidského kapitálu u G. Beckera. Čtvrtá část shrnuje a popisuje témata, v nichž je možné spatřovat společné průsečíky všech tří zkoumaných konceptů.

Metodologicky vychází předkládaný text z interpretační a komparativní analýzy vybraných teoretických koncepcí. Hlavní část je věnována psychologickému konceptu inteligence, jakožto výchozího bodu zkoumání. Koncept péče o duši a koncept lidského kapitálu je následně analyzován již v kontextu analýzy psychologického konceptu inteligence s cílem hledat spojující články všech tří konceptů. Cílem není empirické prokázání jednotného mechanismu lidského rozvoje, nýbrž identifikace a kritické posouzení konceptuálních analogií

Psychologický koncept inteligence

Prvotním předpokladem, tvrdí andragogický slovník, inteligence jedince je intelekt, což je: *„Komplex mentálních schopností a poznávacích procesů člověka. Intelekt je vrozen, tedy determinován geneticky, avšak v průběhu života jedince se zdokonaluje a obohacuje o znalosti a zkušenosti, je tedy ovlivňován i učením.“*[1] Intelekt je tedy v tomto pohledu základní předpoklad a zároveň determinující prvek tvorby inteligence. Psychologický slovník však dává intelektu příměr synonyma inteligence v jedné možnosti, zatímco v druhé možnosti je intelekt *„schopnost operovat se symbolickými systémy vzniklými v rámci kultury.“*[2] Přitom složky intelektu, jak dále tamtéž uvádí psychologický slovník jsou: „zásoba vědomostí a zkušeností, logická paměť, chápavost, soudnost, slovní pohotovost, zvídavost, iniciativa, fantazie.“ Pedagogický slovník hovoří o intelektu v duchu

[1] PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník*. Praha: Grada, 2012, s. 132. ISBN 978-80-247-3960-1. s. 132

[2] HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-569-1. s. 233

slovníku andragogického, tedy je člověku vrozen a je možné ho zdokonalovat v průběhu života, přičemž intelekt označuje jako synonymum pro myšlení, či rozum, jedná se o: *„Komplex mentálních schopností a poznávacích procesů člověka.“*[3]

Inteligenci definuje psychologický slovník na cca třech stranách textu, přičemž uvádí 28 různých druhů inteligence. Pedagogický slovník hovoří o inteligenci jako o obtížně uchopitelném pojmu, přičemž uvádí jako jednu z možných Sternbergovu definici: *„jde o schopnost učit se a schopnost přizpůsobovat se svému prostředí.“*[4] Tato definice v podstatě koreluje s velkým počtem různých druhů inteligencí uváděných psychologickým slovníkem (např. inteligence biologická, emoční, hudební, interpersonální, intrapersonální, kulturní, motorická, pohybová, prostorová, ...[5]

Jednoduchým způsobem shrnout široké pole definic inteligence do krátké a výstižné definice je tedy těžko možné. Přesto nám však slovníkový výčet poskytuje jisté úvodní vodítko, jímž je předpoklad určité genetické determinace a možný vývoj s pomocí učení v průběhu života jedince. Přičemž v dané chvíli není rozhodující, zda přijmeme intelekt jako základní stavební složku inteligence, či se přikloníme k definici připouštějící intelekt, jakožto synonymum inteligence.

Dříve, než byli psychologové schopni dospět k předpokladu *determinace a zdokonalování*, muselo poznání v dané oblasti projít svým vývojem. Za zakladatele dnešního pojetí věd a vědeckého zkoumání je považován R. Descartes. Podle Descartovi teorie poznání disponuje člověk idejemi vrozenými (například idea Boha), pak idejemi získanými zvenčí a idejemi vytvořenými samotnou myslí.[6] Toto pojetí, jak vidno není v principu daleko od výše popsané definice intelektu, avšak R. Descartes nevnímá vrozenou ideu jako determinující, ale je to idea umožňující nám poznávat něco, co je nad vědomými možnostmi našeho poznání. J. Locke však o něco později dospívá k přesvědčení, že lidská mysl je doslova *bílý papír*[7] (v češtině často označováno jako nepopsaný list papíru), tedy není nic, co by jí determinovalo. Uvedené teorii J. Locka oponuje G. W. Leibniz, jenž říká: čistému mramoru je jedno, jaká socha z něho bude

---

[3] PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6. s. 108

[4] PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6. s. 108

[5] HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-569-1. s. 234-236

[6] DESCARTES, René. *A Discourse on Method: Meditations on the First Philosophy; Principles of Philosophy*. Translated by John Veitch. London: J. M. Dent; New York: E. P. Dutton, 1912. Dostupné z: https://archive.org/details/discourseonmetho1912desc [cit. 2026-06-01].

[7] LOCKE, John. *An Essay Concerning Human Understanding*. 25th ed. London: Tegg, 1825. Book II, Chapter I, § 2. Dostupné z: https://archive.org/details/humanunderstandi00lockuoft/page/n73/mode/2up [cit. 2026-06-01].

vytesána, budou-li však v mramoru zřejmé žilky naznačující tvar Herkula, pak je pravděpodobné, že z něj bude socha Herkula vytesána, s lidskou myslí to je podobné.[8]

Pojem inteligence je velmi často spojován především s testováním IQ. Existuje-li inteligence jako pojem, pak se logicky vědci snažili najít způsob, jak její úroveň měřit. Za průkopníka testování v oblasti inteligence je označován F. Galton. Ke svým výzkumům v oblasti inteligence inspirovala F. Galtona kniha jeho bratrance Ch. Darwina: O vzniku druhů, na jejímž základě nabyl přesvědčení, že inteligence je především otázkou dědičnosti. Neodmítal vzdělání jako nástroj formování inteligence, ale byl přesvědčen, že člověk se sice může vzděláváním své schopnosti zlepšit, ale nemůže překonat své dědičné předpoklady. Kovář sice může tréninkem posílit své svaly, přesto existuje hranice jeho fyzických možností daná dědičností, k jejímuž překonání trénink již pomoci nemůže.[9]

Galtonovi pokusy byly založeny na předpokladu, že inteligenci lze měřit pomocí schopnosti rozlišovat různé smyslové podněty. Vytvořil tak poměrně velký vzorek dobrovolníků, jímž měřil tělesné rozměry, ostrost zraku, schopnost rozlišovat barvy či reakční čas.[10] S trochou nadsázky o Galtonově způsobu testování píše R. J. Sternberg: *„Pokud by šlo opravdu o testování inteligence, není pochyb o tom, že by Vaše kočka byla mnohokrát inteligentnější než vy sami.“*[11]

V návaznosti na Galtonovy testy inteligence vytvořil J. M. Cattel mentální testy. Byl přesvědčen, že jedině velké množství testovaných jedinců může přinést psychologii podobnou přesnost, jakou dosahují přírodní vědy. Po dobu deseti let zadával stejnou baterii testů padesáti dobrovolníkům z řad studentů prvních ročníků.[12] Tyto data následně analyzoval C. Wissler s cílem prokázat korelace mezi úspěšností v testech a studijními výsledky testovaných jedinců. Výsledek byl zklamáním, korelace byly velmi nízké, spojitost neprokázaly a začalo být zjevné, že testování senzomotorických schopností pro měření inteligence je nevhodné.[13]

Jinou cestou se vydal A. Binet, který jako člen komise francouzského ministerstva školství pro zefektivnění výchovy mentálně retardovaných dětí, považoval za potřebné nejprve zjistit intelektuální úroveň žáka. Na rozdíl od F. Galtona viděl A. Binet výchozí předpoklady

---

[8] LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *New Essays Concerning Human Understanding*. New York: Macmillan, 1896, Preface, s. 52–53. Dostupné z: Internet Archive [cit. 2026-06-01]. Volný překlad autora.

[9] GALTON, Francis. *Hereditary Genius: An Inquiry into Its Laws and Consequences*. London: Macmillan and Co., 1869, s. 14. Dostupné z: Galton.org PDF edition [cit. 2026-06-01].

[10] PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2020. ISBN 978-80-271-2528-9.

[11] STERNBERG, Robert J. *Úspěšná inteligence: jak rozvíjet praktickou a tvůrčí inteligenci*. Praha: Grada (nakladatelství), 2001. ISBN 80-247-0120-0.

[12] PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2020. ISBN 978-80-271-2528-9.

[13] WISSLER, Clark. *The Correlation of Mental and Physical Tests*. Lancaster, PA: Press of the New Era Printing Company, 1901. (The Psychological Review Monograph Supplements; sv. 3, č. 6). Dostupné z: Internet Archive. The correlation of mental and physical tests : Wissler, Clark, 1870-1947 : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive

inteligence ve schopnosti dobře usuzovat, chápat a zdůvodňovat: *„Jaký význam má například to, zda smyslové orgány fungují normálně? … Laura Bridgmanová, Helen Kellerová a další podobně postižení byli slepí i hluší, a přesto jim to nebránilo být velmi inteligentními. To přesvědčivě dokazuje, že úplná ani částečná neporušenost smyslů sama o sobě nepředstavuje duševní faktor srovnatelný se schopností úsudku.“*[14]Při tvorbě testů se A. Binet spolu s T. Simonem zaměřili na kognitivní úlohy, které umožňovaly měření vyšších duševních schopností. Pro každé věkové období byla vypracovaná sada testů, které by průměrné dítě mělo zvládnout, následně byl podle výsledků srovnáván chronologický a tzv mentální věk dítěte.[15] Rozdíl mezi chronologickým a mentálním věkem nahrazuje W. Stern podílem. Použití podílu zdůvodňuje W. Stern skutečností, kdy rozdíl u mladších dětí představuje mnohem větší vývojový odstup než u dětí starších, proto je podíl přesnější.[16]

Poslední problém viděl D. Wechsler ve skutečnosti, že po adolescenci již mentální věk neroste takovým způsobem, aby byly testy založené na podílu smysluplné. Tento problém odstranil D. Wechsler tzv. deviačním IQ, což je statisticky podložená hodnota distribuce IQ v populaci a příslušné věkové skupině.[17] Na skutečnost odlišného růstu mentálního věku po adolescenci sice před Wechslerem upozornil již L. M. Terman, ovšem L. M. Terman zavedl pouze násobení kvocientu stem a zároveň upozornil, že většina populace má pak IQ okolo hodnoty 100[18]. Deviační IQ, a tedy i testy inteligence tak, jak je známe dnes, zavedl až D. Wechsler.

Předkládaná analýza se primárně věnuje konvergentnímu pojetí myšlení (inteligence). Přestože již A. Binet používal otevřené úlohy, pojem divergentního myšlení ještě neužíval. Psychologie se tímto konceptem začala systematicky zabývat přibližně od 50. let 20. století. Jakkoli konvergentní a divergentní myšlení představují z hlediska způsobu řešení problémů protikladné přístupy, pro potřeby této analýzy lze vycházet z předpokladu, že základní podmínky rozvoje příslušných intelektových schopností jsou do značné míry společné, a lze je proto v daném kontextu posuzovat jako jednotný celek.

---

[14] BINET, Alfred a SIMON, Théodore. *The Development of Intelligence in Children (The Binet-Simon Scale)*. Přel. Elizabeth S. Kite. Baltimore: Williams & Wilkins Company, 1916, s. 43. Dostupné z: Internet Archive

[15] PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2020. ISBN 978-80-271-2528-9.

[16] STERN, William. *The Psychological Methods of Testing Intelligence*. Přel. Guy Montrose Whipple. Baltimore: Warwick & York, 1914. (Educational Psychology Monographs, No. 13), s. xx. Dostupné také z: Internet Archive.

[17] WECHSLER, David. *The Measurement of Adult Intelligence*. Baltimore: The Williams & Wilkins Company, 1939. Dostupné z: Internet Archive.

[18] TERMAN, Lewis Madison. *The Measurement of Intelligence: An Explanation of and a Complete Guide for the Use of the Stanford Revision and Extension of the Binet-Simon Intelligence Scale*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1916. Dostupné z: Measurement of Intelligence: An Explanation of and a Complete Guide for the Use of the Stanford Revision and Extension of the Binet-Simon Intelligence Scale : Lewis Madison Terman : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive

Péče o duši

Duše v Patočkově konceptu (který vychází z konceptu Platonova) je v pohybu mezi dvěma možnostmi. První možností je cesta dolů (ἄπειρον – apeiron) k mnohosti, která nás uvrhá do světa jevů, jež považujeme za skutečné. Oproti ní stojí cesta druhá (πέρας - peras), cesta k jednotě a k pravdě, jež nám umožňuje nahlížet věci tak jak jsou. Cíl druhé cesty je však nám lidem nedosažitelný, cesta je náročnější, a i když se po ní vydáme směrem k cíli, cíl samotný můžeme jen nahlédnout.[19] Přesto však právě tato cesta je v souladu s naší duší a jejím primárním zaměřením – duše vnitřně chce k jednotě, k dobru.

Pohyb duše je samopohybem, lze si tento pohyb představit jako pohyb po spirále, kdy duše směřuje buď vzhůru do světa idejí, nebo dolů do světa smyslů. Patočka doslova říká: *„Obrazně bychom mohli říci, že ψυχή člověka vykonává jakýsi spirálový pohyb – lze-li pohyb v určité oblasti vyjádřit kruhem – ze sebe ven k věcem, jichž tělo, nebo ψυχή sama postrádá a má zapotřebí, a od nich k sobě zpět; a pohyb vzestupu, nebo úpadku, pohyb mezi oběma oblastmi.“*[20] Tento pohyb je samopohybem duše, což lze chápat tak, že duše sama tím, jak se připoutává a poznává jednu či druhou oblast, uvádí do pohybu i sama sebe směrem k předmětné oblasti.

Usídlení v oblasti toho, „co skutečně jest“ je duši vlastní, tak je duše sama u sebe v jednotě se sebou samou, tak duše ví, „čeho se bát a čeho ne“, uvádí J. Patočka[21], duše je zde v pozitivní možnosti. Opačný stav je oblast úpadku, který je nezměrně rozmanitý a pestrý, uvádí tamtéž J. Patočka. Protože nám však není umožněno dosáhnout plné pravdy, je nám oblast úpadku vlastní. Je to oblast, kde konáme většinu běžných činností, je to oblast smyslového vnímání. Naše duše se jen stěží odpoutává od smyslových věcí, které považujeme za skutečné, a míří směrem vzhůru k jedině skutečnému, a to je oblast idejí.

M. Cajthaml je přesvědčen, že základním principem v Patočkově pohledu na samopohyb duše je proces jejího vztahování k dobru: „Vztahování sebe i věcí k dobru jako nejvyššímu měřítku – ať výslovné a reflektované, ať instinktivní a nereflektované – je podle Patočkovy interpretace samou podstatou duše.“[22] Duše vnitřně tedy touží po pohybu směrem k dobru, dobro je měřítko, ke kterému se vztahuje, přesto je pro ni běžnější prodlévat u smyslových věcí a považovat je mylně za to skutečně jsoucí.

Otázka, kterou je nutné si položit, zní: Jak nasměrovat duši k pohybu směrem k dobru a pravdě? Pokud je pohyb duše samopohybem, nelze předpokládat její prosté nasměrování

---

[19] PATOČKA, Jan. *Platónova péče o duši a spravedlivý stát: přednášky k antické filosofii IV*. Editoval Jiří POLÍVKA. Praha: OIKOYMENH, 2012. Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 14/4. ISBN 978-80-7298-476-3.

[20] PATOČKA, Jan. *Péče o duši II*. Praha: OIKOYMENH, 1999. Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 2, s. 66. ISBN 80-86005-91-7.

[21] PATOČKA, Jan. Platónova péče o duši a spravedlivý stát: přednášky k antické filosofii IV. Editoval Jiří POLÍVKA. Praha: OIKOYMENH, 2012. Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 14/4, s. 262. ISBN 978-80-7298-476-3.

[22] CAJTHAML, Martin. *Evropa a péče o duši: Patočkovo pojetí duchovních základů Evropy*. Praha: OIKOYMENH, 2010. Oikúmené, sv. 159, s. 63. ISBN 978-80-7298-433-6.

„správným“ směrem zvenčí. Zde se nám otevírají tři koncepty se společným základem. První, řekněme, sókratovský koncept spočívá ve znejistění toho, co člověk mylně považuje za jisté, samozřejmé a správné. Typická Sókratova otázka má podobu výzvy: jestliže víš, jak se věci mají, vysvětli nám to. Tázaný začne formulovat to, o čem je přesvědčen, že je pravdivé a správné, Sókratés však prostřednictvím dialogu jeho přesvědčení zpochybňuje, aniž by mu poskytl hotovou správnou odpověď. V duši se tím probudí otázka a její další pohyb je již jejím vlastním pohybem.[23] Sókratés právě toto své konání považuje za princip péče o duši a probuzení k obratu: „Neboť nedělám nic jiného než že vás, mladé i staré, vybízím, abyste se nestarali o tělo ani o majetek dříve a usilovněji než o to, aby vaše duše byla co nejlepší. Říkám vám, že ctnost nevzniká z majetku, nýbrž že z ctnosti pochází majetek i všechna ostatní dobra pro člověka, a to jak v soukromém, tak ve veřejném životě.“[24]

Platon vychází z obdobného základu, předpokládá však, že když duše „okusí“ dobro, vzpomene si na stav, kdy již skutečná jsoucna nazírala[25] a bude se snažit svůj pohyb tímto směrem řídit. Ani u Platona však tento samopohyb směrem k jednotě, k celku, k pravdě není samozřejmý. Platon předpokládá „vychovatelství“, jak uvádí Patočka: *„… pěstovat problematičnost a zaměřovat ji k vyřešení pobytem v oblasti čistého je ústřední moment této pozitivní výchovy. Na to potom nastupuje dialektika jako pouť k nepodmíněnému.*“[26] Jak dále tamtéž uvádí Patočka, nejde o pouhé vědění (intelektualismus), ale o obrat k bytí samému. Podaří-li se duši k takovému obratu podnítit, pak dochází k pozvednutí lidské duše na veškerý čas, duše v tomto stavu je obrněna proti malicherným strachům a žádostem. *„Platónský myslitel nepečuje o duši, aby co nejčistěji a nejsnáze poznával,*

---

[23] Například:
***„Sókr.**: Ty se tedy, u Dia, domníváš, Euthyfróne, že jsi tak důkladný znalec v otázkách božského práva a v oboru věcí zbožných a hříšných, že se po těchto událostech, jak je líčíš, dáváš do soudu s otcem a nebojíš se, aby ses snad zase právě ty při tom nedopouštěl něčeho hříšného?*
***Euth.**: To bych za nic nestál, Sókrate, a ničím by se Euthyfrón nelišil od obyčejných lidí, kdybych důkladně neznal všechny takovéto věci.*
Následně probíhá dialog, na jehož konci již odchází (skoro se dá říci utíká) znejistělý Euthyfrón:
***Euth.**: Až zase jindy, Sókrate; nyní totiž kamsi spěchám a už mám čas odejíti.*
***Sókr.**: Co to děláš, příteli! Odcházíš, když jsi mi zbořil naději, kterou jsem měl, že se od tebe poučím o věcech zbožných i hříšných a pak také i uniknu Melétově žalobě – neboť dokáži Melétovi, že jsem se působením Euthyfrónovým již stal znalcem ve věcech božských a že již o nich z neznalosti lehkovážně nemluvím ani v nich nehledám novot –, a také ostatek života že budu lépe žíti.“*

- Citováno z: PLATÓN. *Euthyfrón*. Přel. František Novotný. 4. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2000, 5a; 15e–16a. ISBN 80-86005-99-2.

[24] PLATÓN. *Euthyfrón. Obrana Sókrata. Kritón*. Praha: Laichter, 1934, *Obrana Sókrata* 30a–b.
[25] Faidros: *„Člověk totiž musí poznávali podle tak řečeného eidos, pojmového druhu, jenž vychází z mnoha vjemů a je rozumovým myšlením sbírán v jednotu; toto pak jest vzpomínání na ona jsoucna, která kdysi uviděla naše duše, když konala cestu spolu s bohem, když se povznesla nad ty věci, o kterých nyní říkáme, že jsou, a pozdvihla hlavu k skutečnému jsoucnu.*“ PLATÓN. *Spisy II*. Přel. František Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2003, *Faidros* 249c–250a.
[26] PATOČKA, Jan. *Péče o duši II*. Praha: OIKOYMENH, 1999. Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 2, s. 70. ISBN 80-86005-91-7

nýbrž poznává, protože ví, že poznáním, tj. filozofickým hledáním pravdy pečuje o duši"[27]dodává M. Cajthaml.

Patočka navazuje na Sókratovo a Platónovo pojetí péče o duši. Zároveň lze princip péče o duši vysledovat i v jeho koncepci tří životních pohybů. První pohyb lidské existence je zakotvení, zde je člověk přijímán do světa, v němž vždy už nějak je a získává v něm své místo prostřednictvím rodiny a domova. Patočka doslova říká: *„Vždy už jsme někde, jsme na světě, zařazeni v instinktivně-afektivní základně jako propuštěnci země, vyděleni jako individua, ale přírodním základem přece jen spoutáni, určeni, zpětně do něj pojati."*[28] V tomto pohybu zakoušíme odpor světa, jsme vyděleni, ovšem zároveň se přimykáme k tomu, co nás přijímá a poskytuje nám bezpečí, tímto se utváříme jako samostatná individua.

Druhým pohybem je: *„oblast sebeprodlužování, sebeprojekce do věcí je oblast prostředčenosti (zrušení bezprostřednosti), práce. Je to svět prostředků, v němž místo instinktu nastupuje zájem."*[29] V tomto pohybu naše starost o přežití (práce) nás natolik zaměstnává, že si nemáme čas uvědomovat svou konečnost. V prvním i v druhém pohybu, jak tamtéž uvádí J. Patočka, nám vládne země. Její nadvládu si neuvědomujeme, vlastně ani uvědomovat nemůžeme, neboť činnost, jíž nás země zaměstnává, nám pro toto uvědomění nedává prostor. Cítíme a chceme cítit bezpečí tam, kde jsme přijímáni. Později jsme šťastní v nahodilostech našeho života, přejeme si být šťastní a jsme zaměstnáváni staráním se o sebe a své blízké, svou prací.

Třetí životní pohyb se staví proti nadvládě země, zde se člověk snaží zlomit nadvládu země[30]. Jde o otřes toho, co nás přes naše oddělení poutá s přírodou: *„Jsme individua vydělená z celku přírody, ale zároveň nás příroda vnitřně proniká, určuje nás vnitřně danými potřebami, jsme jimi ovládáni a tím jsme udržováni v oddělenosti, sledujeme předem dané cíle."*[31] Teprve v tomto pohybu si uvědomujeme (máme možnost si uvědomit) svou konečnost. Otřes spočívá v tom, že jsme schopni zproblematizovat dosud přijímané a samozřejmé pravdy, jimiž nás země v prvních dvou pohybech zaměstnává. Prolomení nadvlády země nespočívá ve snaze získání nadvlády nad zemí, ale v uvědomění si své konečnosti. Právě zde se otevírá prostor pro péči o duši jako způsob existence, v němž člověk problematizuje dosavadní samozřejmosti a klade otázku po pravdě, smyslu a vlastním bytí. Třetí pohyb je tedy nutným předpokladem Patočkovy koncepce péče o duši, neboť teprve v něm se otevírá možnost zproblematizovat samozřejmost, obrátit se k sobě samému a tázat se po pravdě a dobru, tedy uskutečňovat to, co u Patočky tvoří podstatu péče o duši.

---

[27] CAJTHAML, Martin. *Evropa a péče o duši: Patočkovo pojetí duchovních základů Evropy*. Praha: OIKOYMENH, 2010. Oikúmené, sv. 159, s. 73. ISBN 978-80-7298-433-6.
[28] PATOČKA, Jan. *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: ISE, 1995, s. 110. ISBN 80-85241-90-0.
[29] PATOČKA, Jan. *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: ISE, 1995, s. 111. ISBN 80-85241-90-0.
[30] PATOČKA, Jan. *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: ISE, 1995, s. 112. ISBN 80-85241-90-0.
[31] PATOČKA, Jan. *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: ISE, 1995, s. 112. ISBN 80-85241-90-0.

Lidský kapitál

G. Becker v roce 1962 publikuje svůj článek pod názvem: Investice do lidského kapitálu.[32] Předkládá zde svou teorii založenou na přesvědčení, že investice do lidského kapitálu zvyšují fyzické i duševní schopnosti lidí, a tím jím umožňují v budoucnu dosahovat vyšších příjmů. V širší interpretaci lze lidský kapitál chápat jako soubor dispozic, které rozšiřují možnosti jednání člověka. Množství a struktura lidského kapitálu ovlivňují rozsah možností jednání a očekávané výnosy. Později, v roce 1964 vydává publikaci: Lidský kapitál: teoretická a empirická analýza se zvláštním zřetelem ke vzdělávání. Předpokladem, se kterým G, Becker pracuje, je přesvědčení, že lidským kapitálem jsou schopnosti, znalosti a další vlastnosti člověka, které mají produktivní hodnotu. Velmi důležité je přitom vzdělání, je to způsob jak tyto schopnosti a znalosti rozvíjet. V tomto pohledu je tedy vzdělání investicí do lidského kapitálu. Když s odstupem času G. Becker publikuje: Teorii preferencí[33] (v originále vyšlo v roce 1996), hovoří již o lidském kapitálu jako o něčem samozřejmém, ovšem vzpomíná, že v 50. a 60. letech byl tento pojem ještě: *„považován za ponižující, protože zacházel s lidmi jako se stroji.“*[34]

V českém prostředí rozvíjí Beckerovu teorii lidského kapitálu J. Kameníček. Pracuje s pojem blahobyt, což je stav který: *„krom běžného dostatku zahrnuje též pocity plné životní síly a naplnění z činorodosti. Takto pojatý blahobyt se patrně bude blížit tomu, co si představujeme pod pojmem životní standard.“*[35] Naše životní aktivity udržující a naplňující naši představu o životním standardu, píše dále tamtéž J. Kameníček, naplňování běžného spotřebního koše přesahují. Návštěvy divadel, okouzlení uměním, potěšení z čtení krásné literatury, ovlivňují náš blahobyt sice zpravidla nepřímo, nikoliv však okrajově. Kameníčkovo pojetí tak ukazuje, že teorii lidského kapitálu nelze redukovat pouze na ekonomickou produktivitu či peněžní výnos. Investice do lidského kapitálu mohou přinášet také nepeněžní užitky, například kulturní, sociální či psychické. Lidský kapitál je v tomto pojetí něco, co nám nepřináší jen ekonomický přínos, ale i uspokojení našich duševních potřeb. Jinými slovy výnos, či odměna nemusí nutně být pouze klasicky ekonomický pojatý zisk, může to být i dobrý pocit z něčeho krásného, tedy duševní uspokojení. G. Becker doslova říká: „Výnosy zahrnují vedle zlepšení výdělků a zaměstnání kulturní a ostatní nepeněžní zisky.“[36]

Základním předpokladem změny chování člověka v Beckerově teorii preferencí není nutně změna samotných preferencí, které Becker pokládá za relativně stabilní, ale změna

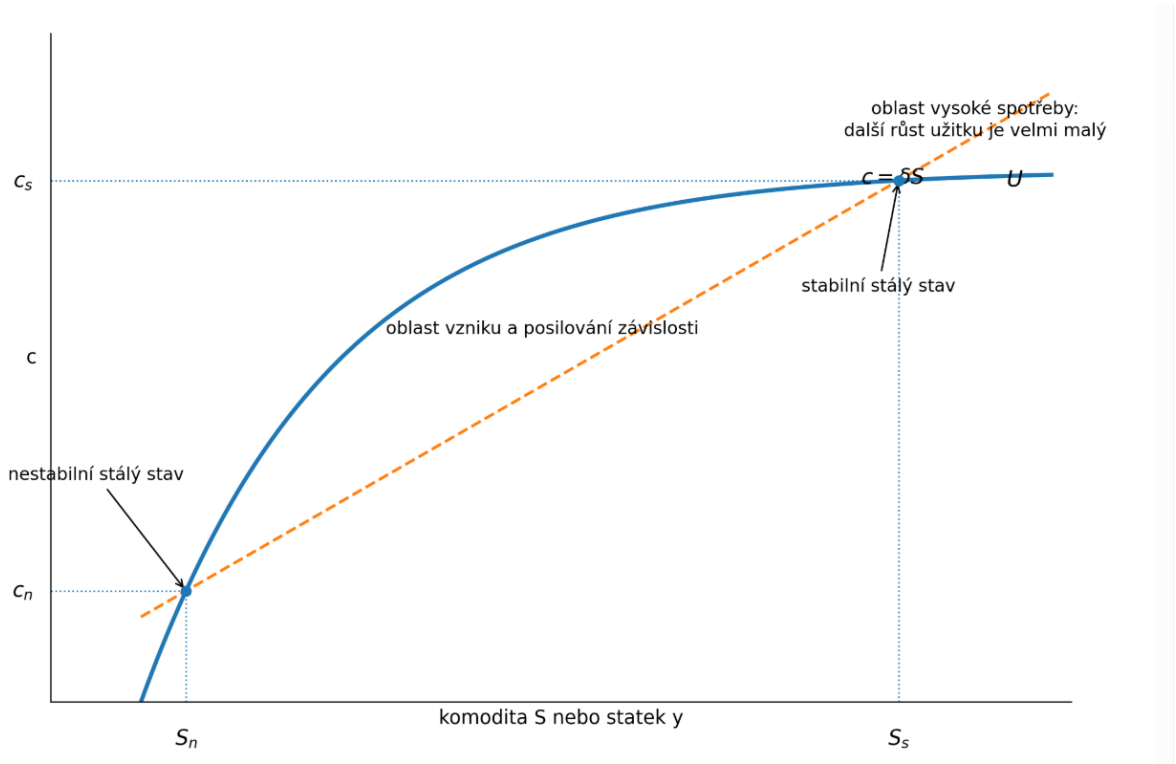
---

[32] BECKER, Gary S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *Journal of Political Economy*. 1962, 70(5, Part 2), 9–49.
[33] BECKER, Gary S. *Teorie preferencí*. 1. vyd. Praha: Grada; Liberální institut, 1997. ISBN 80-7169-463-0.
[34] BECKER, Gary S. *Teorie preferencí*. 1. vyd. Praha: Grada; Liberální institut, 1997, s. 195. ISBN 80-7169-463-0.
[35] KAMENÍČEK, Jiří. *Lidský kapitál: bohatství, které dřímá v nás*. 2., upr. vyd. Praha: Karolinum, 2012. s. 2. ISBN 978-80-246-2139-5.
[36] BECKER, Gary S. *Teorie preferencí*. 1. vyd. Praha: Grada; Liberální institut, 1997, s. 195. ISBN 80-7169-463-0.

podmínek, v nichž se člověk rozhoduje. Významnou roli zde hraje množství již spotřebovaného statku, očekávané výnosy další investice a časová orientace jednotlivce, tedy míra, v níž je ochoten vzdát se části současného užitku ve prospěch užitku budoucího. Rozhodování o investici je přitom ovlivněno předchozí zkušeností, informacemi a již vytvořeným lidským či osobním kapitálem.

Lidé se tedy rozhodují na základě předpokladu budoucího užitku, přičemž důležitou roli hraje schopnost tvorby: „představivostního kapitálu, který jim napomáhá lépe ocenit budoucí užitky. … Představivostní kapitál nejen že ovlivňuje diskont budoucího užitku, ale rovněž mění preference statků působením na nynější a budoucí volby.“[37] Zároveň s očekáváním užitku má vliv na naše budoucí chování i množství spotřebovaného statku, přičemž se pohybujeme v prostoru nestabilního stálého stavu a stabilního stálého stavu. První, nestabilní stálý stav, je hranicí množství dosud spotřebovaného statku, při které začneme pociťovat nedosycenost. Jinými slovy, u návykového statku může vyšší minulá spotřeba zvýšit současnou žádoucnost či mezní užitek další spotřeby. Becker tomu říká komplementarita mezi minulou a současnou spotřebou[38]. Pokud se blížíme spotřebou k nestabilnímu stálému stavu, vždy máme možnost přestat předmětný statek spotřebovat a naše spotřeba může klesnout na nulu, aniž bychom pociťovali nedostatek. Při překročení množství spotřebovaného statku přes mez nestabilního stálého stavu, vždy již budeme pociťovat nedosycenost a každé další zvýšení spotřeby nám přinese vyšší uspokojení (tento stav běžně označujeme jako stav závislosti). Při překročení stabilního stavu již také budeme vždy pociťovat nedosycenost, ale zvýšení množství spotřebovaného statku nám už nepřinese vyšší uspokojení (v běžném jazyce označujeme tento stav jako stav těžké závislosti)[39]. Přitom platí, že každý statek má jinou hranici nestabilních stálých stavů (jinou mez vniku závislosti) a také, že tento princip platí jak v kladném pojetí – vznik zvyku, tak v záporném pojetí – vznik zlozvyku.

[37] BECKER, Gary S. *Teorie preferencí*. 1. vyd. Praha: Grada; Liberální institut, 1997. ISBN 80-7169-463-0.
[38] BECKER, Gary S. *Teorie preferencí*. 1. vyd. Praha: Grada; Liberální institut, 1997. ISBN 80-7169-463-0.
[39] Uvedené stavy v závislosti na množství spotřeby ilustruje obrázek č. 1

Obrázek č.1

V rámci své teorie preferencí G. Becker rozlišuje osobní a společenský kapitál, přičemž u společenského kapitálu je jedinec při tvorbě kapitálu omezen prostředím. Tvorba kapitálu nezávisí primárně na volbách jedince, ale rozhodující jsou volby příslušníků dané skupiny.[40] Osobní kapitál je závislý na volbě jedince, přičemž platí: *„Současné chování může zvýšit budoucí osobní kapitál, zatímco tento kapitál může v průběhu času klesat v důsledku psychologického a fyziologického „znehodnocení“ účinků minulého jednání. Kapitálová zásoba následujícího období se rovná tvorbě osobního kapitálu v daném období plus neznehodnocené části kapitálu z daného období.“* Uvedená rovnice se dá přepsat formálně takto:

$P_{t+1}=x_t+(1-\delta_p)P_t$

Přičemž platí:

P_{t+1} = zásoba lidského kapitálu v budoucím období

x_t = investice do osobního kapitálu v období t

δ_p = míra znehodnocení osobního kapitálu

P_t = zásoba lidského kapitálu v období t

[40] BECKER, Gary S. *Teorie preferencí*. 1. vyd. Praha: Grada; Liberální institut, 1997, s. 26. ISBN 80-7169-463-0.

Společná témata:

1) Možnost

Za spojujícím téma tří předložených koncepcí lze považovat „možnost“. Možnost lze obecně chápat jako dispozici, která může, ale nemusí být jednáním uskutečněna. Člověk je v možnosti, pokud jeho inteligence je na úrovni splnit určitý úkol. Jakkoli je pojem inteligence rozsáhlý a nejednotný v definici samotné, vždy lze předpokládat, že je-li člověk držitelem daného druhu inteligence, pak má možnost plnit úkoly v dané oblasti. Je-li člověk například vybaven silnou sociální inteligencí, pak je schopen být zdatným například v komunikaci. Budeme-li na inteligenci nahlížet, jako na celkovou mentální zdatnost, pak je inteligentní člověk schopen vysoké mentální činnosti. Bohužel vysoká inteligence není sama ze sebe zárukou dobrého člověka, jak je známo existují i vysoce inteligentní zločinci.

Sokratův, Platonův, a i Patočkův pohled na péči o duši je založen na pohybu, i zde je duše v možnosti pohybu (po spirále) směrem k dobru, či směrem k mnohosti, potažmo zlu. Duše je tedy opět v možnosti. Péče o duši je směrováním duše k dobru, je to využití možnosti hledat dobro.

Třetí koncepce lidského kapitálu vychází z dynamiky průběhu spotřeby statku. Člověk je v možnosti daný kapitál spotřebovávat, a tím si v kladném významu slova vytvořit návyk například na zdravý životní styl, čtení, ale například i vzdělávání. Stejně tak je však i možnost v negativním smyslu vytvořit si zlozvyku, jako například kouření, pití alkoholu, užívání omamných látek, …

2) Prostředí/vnější podnět

Výše inteligence jedince je závislá na souhrnu genetických předpokladů a prostředí. Inteligence není něco, co bychom se přímo učili, ale tím, že se učíme, zvyšujeme svůj inteligenční potenciál. Nemůžeme sice překonat své geneticky dané předpoklady, ale pomocí učení je můžeme v různém rozsahu využít. Prostředí má v tomto kontextu velký vliv na možnost využití našeho inteligenčního potenciálu.

Platon, ani Sokrates nehovoří o genetice, ale předpokládají, že duše již byla na cestě s bohy, a tak nahlédla nejvyšší dobro, tedy učení je něco, čím duši pomáháme se rozpomenout. Krom geniů typu Platona, Sokrata a podobných, potřebují ostatní duše impuls. Tím impulsem je dle Sokrata dialog, s jehož pomocí se snaží zjistit stav duše svého spolu diskutéra a pak v něm probudit pochyby. Platon předpokládá vychovatelství, jež duši pomůže si rozpomenout na nejvyšší dobro. Patočka chápe prostředí jako důležité ve třech základních částech života člověka, je to svět, v němž se člověk zakotvuje. Následně je to rodina a blízké sociální okolí, v níž člověk nachází

bezpečí. Zároveň v obou pohybech jde o přírodu, jež člověka zaměstnává a teprve otřes jistot – uvědomění si vlastní konečnosti, přivádí člověka k úvahám o smyslu k péči o duši.

V teorii lidského kapitálu je prostředí neméně důležité. Tvorba našeho lidského kapitálu je ovlivněna okolím. Pokud si například uděláme více času na společný sport a naši spoluhráči ten čas nemají, sportovat s nimi nemůžeme. Stejně tak v oblasti zvyků (či zlozvyků) má prostředí významný vliv. Naše chování je ovlivněno i představivostním kapitálem. Tvorba představy o užitku našeho chování je stejně tak zakotvena ve zkušenosti s okolím.

Pokud jsme autoritami vedeni k spotřebovávání kapitálu v pozitivním významu, tedy k tvorbě návyků, pak je větší pravděpodobnost, že tyto návyky si skutečně vytvoříme. Stejně tak platí, že pokud budeme sociální skupinou (partou) vedeni k disociálnímu chování, je pak větší pravděpodobnost, že si vytvoříme zlozvyky.

3) Učení, usuzování (myšlení)

Jakkoli není vzdělávání jediným předpokladem pro získání vyšší inteligence, je významnou složkou tvorby inteligence jedince. Byť testy inteligence nejsou testy znalostními, přeci jen je jejich koncept založen na schopnosti dobře usuzovat, chápat a zdůvodňovat. Schopnost usuzovat a zdůvodňovat nelze získat bez znalostí. Čím více má člověk zkušeností a znalostí, tím více je pravděpodobné, že bude na základě těchto zkušeností a znalostí schopen lépe usuzovat, chápat i zdůvodňovat. Přičemž je zřejmé, že se nejedná jen o znalosti nabyté institucionálním učením.

Společným jmenovatelem filozofického konceptu péče o duši je zproblematizování, neboli položení otázky. Podstatou péče o duši však není jen otázka sama, ale ono hledání odpovědi a s ním i tvorba dalších otázek a hledání dalších odpovědí. Hledání odpovědí je učením. Pokud se snažíme najít odpověď, tak neděláme nic jiného, než že promýšlíme možnosti, hledáme varianty a hledáme další možnosti. Kdybychom odpověď znali, nemuseli bychom hledat. Právě to hledání je pravým učením. Řečeno s Platonem (viz výše) neučíme se proto, abychom byli bohatí, ale můžeme být bohatí, protože jsme se učili chápat.

Pokud do původního Beckerova vzorce: $P_{t+1}=x_t+(1-\delta_p)\,Pt$ dosadíme x_t= aktuální učení. Pak množství toho, co umíme, se rovná tomu, co jsme se naučili právě teď plus to, co jsme se naučili za celý život, minus to, co jsme zapomněli věkem a dalšími okolnostmi. Zkusme teď do vzorce dosadit výši inteligence, tedy x_t=aktuálně získaná schopnost chápat, usuzovat a argumentovat (aktuální navýšení inteligence). Pak se naše celková výše inteligence rovná aktuálně získanému navýšení, plus výši inteligence získanou za celý život, minus ztrátu způsobenou věkem a dalšími okolnostmi. Genetický předpoklad je ve vzorci obsažen, když je výše inteligence vždy závislá na dosavadní spotřebě statku minus ztráta způsobená biologicky a okolnostmi.

Stejně tak bychom mohli do vzorce dosadit i péči o duši a její výše (jeli vůbec měřitelná) by odpovídala tomu, jak o svou duši pečujeme teď, plus dosažená péče za celý náš život, mínus odpovídající ztráty. Dokonce, i kdybychom předpokládali opačný pohyb po spirále, vzorec bude fungovat stejně, ale v záporných hodnotách.

Nakonec dosadíme předpoklad zvyku, pokud se vzděláváme, tím rozvíjíme svůj inteligenční potenciál, či pečujeme o svou duši, pak si v dlouhodobém horizontu vytváříme zvyk se učit (se vzdělávat). Tento zvyk jsme si vypěstovali s pomocí našeho okolí a naší vůle tím, že jsme spotřebovali dostatečné množství statku (učení). Toto toto spotřebované množství v nás vytváří další potřebu, a to spotřebovávat předmětný statek i nadále.

U všech konceptů učení je však třeba mít namysli, že se nejedná o pouhé mechanické učení, ale je to učení se myslet o možnosti.

4) Samopohyb/ vlastní úsilí

Všechny tři koncepty předpokládají nějaký samopohyb, vlastní úsilí. Ve filozofii vysvětluje J. Patočka samopohyb, jako pohyb duše po spirále nahoru, či dolů. M. Cajthaml chápe samopohyb jako měřítko, způsob, jakým se duše snaží poměřovat s nejvyšším dobrem. V péči o duši lze vysledovat předpoklad určitého prvotního impulsu zvenčí (Sokratův dialog, Platonovo vychovatelství, otřes způsobený uvědoměním si své konečnosti u Patočky), po tomto impulsu se ale již duše sama pohybuje. Prvotní je zproblematizování, a pokud člověk impuls vyslyší, už je jde o jeho vlastní úsilí při hledání odpovědí.

Stejně tak při tvorbě inteligence nelze nikoho „udělat“ inteligentním, ale lze ho vést, inspirovat a pomáhat mu, aby svou inteligenci budoval vlastním úsilím vlastním úsilím svou inteligenci budoval. Toto pojetí se odráží i v konceptu tvorby lidského kapitálu. Nelze jedinci přikázat, aby budoval svůj kapitál, ale lze ho stejně tak, jako u tvorby inteligence inspirovat k získávání znalostí a dovedností. Lze vytvářet prostředí, které umožňuje spotřebovávat statky, jež vedou k pozitivním návykům, a naopak omezovat vliv prostředí, které vede k tvorbě zlozvyků. Ovšem vždy je na člověku samotném, zda své úsilí do budování lidského kapitálu zaměří, a zda svůj lidský kapitál bude později ochoten využít.

Závěr

Jakkoli se tři zkoumané koncepty zdají při prvním nahlédnutí sobě navzájem víc než vzdálené, podařilo se nalézt čtyři společná témata: 1) Možnost, 2) Prostředí/vnější podnět, 3) Učení, usuzování (myšlení), 4) Samopohyb/vlastní úsilí.

Člověk je ve všech třech konceptech v možnosti. Inteligence člověku umožňuje plnit úkoly, je v možnosti konat, přičemž záleží na člověku, zda bude svou inteligenci využívat směrem k dobru, či nikoli. Péče o duši dává člověku možnost směřovat své jednání

k dobru (k ideji dobra). Lidský kapitál dává člověku možnost cíleným spotřebováváním určitého statku si vytvořit prospěšný zvyk (například učení, sport, ...), či naopak zlozvyk (návykové látky, ...).

Ačkoli je inteligence z části dána geneticky, jejím druhým významným determinantem je právě prostředí. Prostředí je důležité i v péči o duši, podnět či v Patočkově péči o duši otřes, je důležitým prvkem přicházejícím právě z prostředí. Stejně tak má velký vliv na tvorbu lidského kapitálu jak prostředí samo, tak naše sociální okolí.

Učení, usuzování myšlení je pro koncept inteligence nepostradatelné, ačkoli část inteligence získáváme geneticky, to, zda se tato část dále rozvine závisí především na našich možnostech a ochotě se učit. Ve filozofickém konceptu hraje učení také velkou roli. Základem filozofického myšlení je schopnost položit si otázku (problematizovat), následné hledání odpovědí, tvorba dalších otázek je již učením. Tvorba lidského kapitálu je založena především na učení. Rozsah lidského kapitálu je součtem všech dovedností, které jsme se naučili za celý svůj život, minus to, co jsme zapomněli.

Ve všech třech konceptech je spojujícím prvkem samopohyb/vlastní úsilí. Vždy je třeba určitý genetický předpoklad a pak podnět z prostředí. Následně již ale záleží jen na vlastním úsilí jedince, zda své předpoklady využije **a** jakým směrem je rozvine.

Zdroje

BECKER, Gary S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *Journal of Political Economy*. 1962, 70(5, Part 2), 9–49.

BECKER, Gary S. *Teorie preferencí*. 1. vyd. Praha: Grada; Liberální institut, 1997. ISBN 80-7169-463-0.

BINET, Alfred a SIMON, Théodore. *The Development of Intelligence in Children (The Binet-Simon Scale)*. Přel. Elizabeth S. Kite. Baltimore: Williams & Wilkins Company, 1916. Dostupné z: Internet Archive

CAJTHAML, Martin. *Evropa a péče o duši: Patočkovo pojetí duchovních základů Evropy*. Praha: OIKOYMENH, 2010. Oikúmené, sv. 159. ISBN 978-80-7298-433-6.

GALTON, Francis. *Hereditary Genius: An Inquiry into Its Laws and Consequences*. London: Macmillan and Co., 1869. Dostupné z: Galton.org PDF edition [cit. 2026-06-01].

DESCARTES, René. *A Discourse on Method: Meditations on the First Philosophy; Principles of Philosophy*. Translated by John Veitch. London: J. M. Dent; New York: E. P. Dutton, 1912. Dostupné z: Internet Archive [cit. 2026-06-01].

HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-569-1.

KAMENÍČEK, Jiří. *Lidský kapitál: bohatství, které dřímá v nás*. 2., upr. vyd. Praha: Karolinum, 2012. 230 s. ISBN 978-80-246-2139-5.

LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *New Essays Concerning Human Understanding*. New York: Macmillan, 1896. Dostupné z: Internet Archive [cit. 2026-06-01].

LOCKE, John. *An Essay Concerning Human Understanding. 25th ed. London: Tegg, 1825. Dostupné z: Internet Archive* [cit. 2026-06-01].

PATOČKA, Jan. *Péče o duši II*. Praha: OIKOYMENH, 1999. Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 2. ISBN 80-86005-91-7.

PATOČKA, Jan. *Platónova péče o duši a spravedlivý stát: přednášky k antické filosofii IV*. Editoval Jiří POLÍVKA. Praha: OIKOYMENH, 2012. Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 14/4. ISBN 978-80-7298-476-3.

PATOČKA, Jan. *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: ISE, 1995. ISBN 80-85241-90-0.

PLATÓN. *Euthyfrón. Obrana Sókrata. Kritón*. Praha: Laichter, 1934. 111 s. Laichterova filosofická knihovna.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2020. ISBN 978-80-271-2528-9.

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.

PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3960-1.

STERN, William. *The Psychological Methods of Testing Intelligence.* Přel. Guy Montrose Whipple. Baltimore: Warwick & York, 1914. (Educational Psychology Monographs, No. 13), s. xx. Dostupné také z: Internet Archive. [cit. 2026-07-09]

STERNBERG, Robert J. *Úspěšná inteligence: jak rozvíjet praktickou a tvůrčí inteligenci*. Praha: Grada (nakladatelství), 2001. ISBN 80-247-0120-0.

TERMAN, Lewis Madison**.** *The Measurement of Intelligence: An Explanation of and a Complete Guide for the Use of the Stanford Revision and Extension of the Binet-Simon Intelligence Scale.* Boston: Houghton Mifflin Company, 1916. Dostupné z: Measurement of Intelligence: An Explanation of and a Complete Guide for the Use of the Stanford Revision and Extension of the Binet-Simon Intelligence Scale : Lewis Madison Terman : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive [cit. 2026-07-09]

WECHSLER, David. *The Measurement of Adult Intelligence.* Baltimore: The Williams & Wilkins Company, 1939. Dostupné z: Internet Archive. [cit. 2026-07-09]

WISSLER, Clark. *The Correlation of Mental and Physical Tests.* Lancaster, PA: Press of the New Era Printing Company, 1901, s. xx. Dostupné z: The correlation of mental and physical tests : Wissler, Clark, 1870-1947 : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive [cit. 2026-07-09]